

Sir Urre (Egy magyar lovag Arthur király udvarában)

Az Arthur királlyal és a Kerekasztal lovagjaival kapcsolatos elbeszélések, történetek – akár prózában születtek, akár versben – a középkor legnagyobb terjedelmű mondakörét alkotják.¹ E kelta gyökerekből kinövő, archaikus elemeket is megőrző, de a 12. század folyamán végleg lovagi jellegűvé alakult mondakör rengeteg új történettel és személlyel gyarapodott a századok során. A korai hagyomány legterjedelmesebb összefoglalása (és saját írói leleménnyel kibővített darabja) Geoffrey of Monmouth-nak az 1130-as években megírt *Gesta Regum Britanniae* című latin nyelvű munkája, amely már átmenetet képez a regényes geszta felé.² E munkát nem sokkal később a normann Wace fordította le.³ A mondai anyag ezzel átkerült a kontinensre, robbanásszerűen elterjedt, különösen a mai Franciaország és Németország területén, felvette lovagi-udvari jellegét, és olyan elemekkel gyarapodott – pl. Chrétien de Troyes⁴ vagy Wolfram von Eschenbach⁵ jóvoltából –, amelyek az eredeti inzuláris hagyományban nem fordulnak elő (a Grál mint Krisztus vérének kelyhe, a Grál lovagi keresése, Camelot vára, Lancelot személye és Guinevere királynőhöz fűződő viszonya, stb.).

A mondakör gyarapodásának csúcsideje a 12–14. század, utolsó középkori összefoglalása pedig Sir Thomas Malory röviden *Le Morte Darthur*-nek nevezett munkája. Malory (cc. 1416–1471) nemes család szülötte volt. Warwick grófjának

¹ Az Arthur-mondakör kiváló összefoglalásai pl.: R. J. Loomis (ed.): *Arthurian Literature in the Middle Ages*. 1979.⁴ (a továbbiakban: Loomis 1979.); Norris J. Lacy–Geoffrey Ashe: *The Arthurian Handbook*. 1988. (a továbbiakban: Lacy–Ashe 1988.)

² Az Arthurral kapcsolatos korai hagyományra és forrásokra, így Geoffrey of Monmouth-ra is l. Loomis 1979. 12–93, 192–205.; Lacy–Ashe 1988. 3–79.; Graham Phillips–Martin Keatman: *King Arthur. The True Story*. 1993.²

³ Wace-szel kapcsolatosan l. Loomis 1979. 94–103.

⁴ Loomis 1979. 157–191.; Chrétien de Troyes: *Arthurian Romances*. Transl., intr. and notes by William W. Kibler. 1991. (A bevezető l. az I–XXV. oldalakon.)

⁵ Loomis 1979. 218–250.; Neil Thomas: *The Medieval German Arthurian*. 1989. 61–83.

hűbéreseként részt vett a százéves háborúban is. Hazatérve azonban valószínűleg elszegényedett, s mivel rablással, erőszakkal vádolták, többször börtönbe került, ám meg is szökött onnan. A Rózsák háborújában is részt vett, ám a szövevényes politikai-diplomáciai események immár végleg börtönbe juttatták. Említett munkáját és életét egyaránt ott fejezte be.⁶

Nehéz arra választ adni, hogy e zabolátlan lovag miért adta a fejét arra, hogy az Arthur királlyal és körével foglalkozó korábbi munkákat egybeszerkessze, kibővítve, átalakítva és megrostálva azokat – a középkor kompilatív szerkesztési elveinek megfelelően. Mivel egy zaklatott kor hányatott sorsú személye volt, talán a lovagi erények eszményített világában akart nyugalmat találni – a lovagkor kezdődő hanyatlása idején.

Művét Caxton már 1485-ban kiadta, ő látta el az idézett címmel, és osztotta 21 könyvre.⁷ (A 20. századig csak ezen ősnymotatványból ismerték a munkát, mígnem Eugène Vinaver 1947-ben kiadta az – egy 15. századi kódexből előkerült – eredeti, csak 8 könyvre tagolt kéziratot.) Caxton⁸ változtatott a kézirat címén, tagolásán, illetve helyenként a szövegen is, de ez vonatkozó fejezetünket nem érinti. (A mű eredeti címét is e kódexből ismerjük: *The Hoole Book of Kyng Arthur and of His Noble Knyghtes of the Rounde Table*.)

Malory regényes lovagi gesztájában szót ejt egy bizonyos Sir Urre nevű kóborló magyar lovagról (*there was a good knyghte in the land of Hongre his name was syr Urre*), aki egy tornán megölt egy spanyolföldi lovagot, de ő maga is hét súlyos sebet kapott, amelyek nem gyógyultak be, mivel a spanyol lovag anyja bűbájával ezt megakadályozta. A gyógyulás egyetlen módja az volt, ha a sebeket a világ legjelesebb lovagja orvosolja. Ekkor Urre anyja és húga, Felelolye (más helyütt: Felelolle) Urre-t hét évig hordozták Európa keresztény országain át egy lovakra

⁶ Maloryval kapcsolatban l. Loomis 1979. 541–552.; E. K. Chambers: *English Literature at the Close of the Middle Ages*. 1971.⁸ 185–205.; Derek Brewer: *English Gothic Literature*. 1983. 265–276.; Lacy-Ashe 1988. 48–59.

⁷ Syr Thomas Malory: *Le Morte Darthur*. Ed. by H. O. Sommer. 1889–1892. Malory munkájának ezen, Caxton ősnymotatványán alapuló oldalbeosztásos, keresőprogrammal ellátott *edíciója* megtalálható az Interneten a <http://hmvr.bri.umich.edu> címen. Mivel Malory munkáját könyvformában nem tudtuk elérni, magunk is ezen változatot használtuk. (a továbbiakban: Malory)

⁸ William Caxton jelentőségére l. Seth Lerer tanulmányát. In: David Wallace (ed.): *The Cambridge History of Medieval English Literature*. 1999. 720–738.

kötözött hordágyon, ám egyetlen lovag sem tudta begyógyítani a sebeket. Végül elvetődtek Angliába, Arthur király színe elé. Miután az asszony elmesélte a történeteket, Arthur felszólította lovagjait, próbálkozzanak Urre meggyógyításával. Az uralkodó is kísérletet tett, ám sem ő, sem a Kerekasztal ott levő tagjai nem jártak sikerrel. Végül megérkezett Lancelot, a világ legjelesebb lovagja, és érintésére a sebek behegedtek. Urre így teljesen felépült, a Kerekasztal tagja lett, hűgát pedig feleségül vette az egyik lovag.⁹ Később Lancelot mint Francia-hon egyik hűbérura Urre-t egy tartomány *earljének* nevezte ki.¹⁰

Sir Urre története, amelyben a misztikus hetes szám ismétlődése és a történet morális elemei egyértelműen elárulják, hogy a lovagi-keresztény erények példázatát kívánja nyújtani, csak Malorynál szerepel az Arthur-mondakörben.¹¹ Mint ilyen, láthatóan kitalált történet, felvetődhet azonban, lehet-e mégis valamilyen értelemben valóságmagja, illetve olyan kérdéseket, problémákat is megfogalmazhatunk a történet alapján, amelyek továbbgondolásra és -kutatásra egyaránt alkalmasak lehetnek.

Mindenekelőtt azonban erősítsük meg, hogy Malory művének (részleges) magyar fordítása a *Hongre* (más helyütt: *Hongry*) kifejezést helyesen értelmezi Magyarországnak.¹² Ennek ellenőrzéséhez segítséget nyújt az említett, világhálón fellelhető kiadás, amellyel e kifejezés minden előfordulása és ezek értelmezése egyszerű kereséssel megoldható. A fogalom 8 helyen fordul elő Malory szövegében, ebből ötször egyértelműen „éhség” vagy „éhes” jelentésben, a maradék 3 helyen pedig Urre névvel kapcsolatosan (pl. *syr Urre of Hongry*). Egyértelmű azonban, hogy a *knyght of Hongre/Hongry* kifejezés Urre esetében nem fordítható az „Éhség lovagjának”, azaz nem tekinthető egyfajta „azonosító” névnek, így nem is állítható párhuzamba pl. Lancelot, a „Tó lovagja” (Lancelot de Lac, vagy angolosan: Lancelot of the Lake) névvel. Ezt a szövegkörnyezet is erősíti: a magyarországi lovagot a spanyolföldi lovaggal állítja szembe Malory, továbbá egy helyen

⁹ Malory XIX. könyv, 10–13. fejezet.

¹⁰ Malory XX. könyv, 18. fejezet.

¹¹ A Kerekasztal lovagjait listázó Phyllis Ann Karr (*The King Arthur Companion*. 1983.) is csak Maloryt említi Sir Urre nevénél (101.) forráshelyként.

¹² Sir Thomas Malory: Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája. Ford. Tellér Gyula, válogatta és az utószót írta Kretzoi Miklósné. 1996.² (Urre története: 369–374.)

kiderül, hogy Urre melléknévként a „Hegy” lovagja nevet viseli.¹³ Az *of Hongre/Hongry* kifejezésen tehát valóban „magyarországi”-t kell értenünk.

Lényeges kiemelnünk, hogy Urre története nem Malory leleménye, avagy legalábbis csak részben lehet az. A (Caxton beosztása szerinti) XIX. könyv elején ugyanis Malory egy francia könyvre (*Frenssh booke*) hivatkozik forrásként – e munkát azonban a kiterjedt arthurologiai kutatás és filológia nem tudta azonosítani. Noha az bizonyos, hogy Malory a XIX. könyv megírásához használta a 13. század első harmadában keletkezett – a Lancelot és fia (a Grált megtaláló Galahad) kalandjaival, Lancelot és Guinevere viszonyával, illetve Arthur halálával foglalkozó – ún. *Vulgata*-ciklust,¹⁴ ebben azonban Urre nem szerepel. Amennyiben tehát Malory nem csupán „igazolásképpen” utal e könyvre, hogy egy saját maga által kreált történetet ezáltal „hitelesítsen”, feltehető, miszerint egy mára már elveszett műből dolgozott. Így az ősforrás (ha létezett, amit valószínűnek tartunk) ismeretének hiányában felvetéseinket elsősorban Malory szövegére alapozzuk, de megpróbálunk következtetéseket levonni a francia ősforrásra vonatkozóan is.

Miért kerülhetett a magyar lovag Malory munkájába? Ezzel kapcsolatosan két továbbgondolásra érdemes kérdést és választ fogalmazhatunk meg.

1) Malory netán hallott Magyarországról, valamiért fontosnak, jelentősnek tekinthette, s ezért döntött úgy, hogy a francia forrásból kiemelve saját művébe illeszti Sir Urre személyét és történetét?

Ha Malory Zsigmond királynak a konstanzi zsinat idején tett angliai látogatásáról¹⁵ esetleg nem is hallott, de talán Hunyadi Jánosnak mint a törökök ellen küzdő keresztény „fehér lovagnak”¹⁶ egész Európát bejáró hírével együtt Magyarországé is eljuthatott hozzá. Ezért, amikor a francia forrásban találkozott Urre névvel, lovagi tiszteletből beemelhette munkájába a vele kapcsolatos elbeszélést. Természetesen az sem zárható ki, hogy Malorynak semmi ilyesféle „tiszteletteljes” motivációja nem volt, egyszerűen csak megragadta őt Urre története (amely volta-képpen a legjelesebb lovag: Lancelot érdemeit domborítja ki), s ennek felhasznál-

¹³ „*syr Urre of the mounte*” Malory XIX. könyv, 10. fejezet.

¹⁴ A *Vulgata*ra l. Loomis 1979. 295–318.; Lacy–Ashe 1988. 88–92.

¹⁵ Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp. 1984. 79.

¹⁶ A „*Chevalier Blanc*” toposzra l. Csernus Sándor: A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század). 1999. 216–238. (Jegyzetapparátus: 355–362.)

nálásával egyszersmind megragadta az alkalmat, hogy a Kerekasztal tagjainak táborát egy újabb ország lovagjával bővítse. Malory motivációjánál tehát fontosabb azt felvetni: e francia ősforrás mikor keletkezhetett és Magyarország, valamint Urre neve mikor kerülhetett bele?

Úgy véljük, hogy figyelembe véve az Arthur-mondakör (főleg Lancelottal kapcsolatos) bővülését, a magyarországi lovagi kultúra¹⁷ kezdődő terjedését, a magyar-francia kapcsolatok alakulását (pl. a magyarok meginduló franciaországi egyetemjárását, III. Béla király francia házasságát),¹⁸ erre legkorábban a 12. század végétől kerülhetett sor. Még inkább gyanakszunk azonban az Anjou-magyar kapcsolatok felélénkülésének, valamint az Anjouk magyarországi trónra kerülésének időszakára. Ezért a francia ősforrás keletkezését, Magyarország ebbe történő bekerülését és Urre történetének leírását a 13. század utolsó negyede és a 14. század első fele közötti időszakra tennénk.

Itt végeredményben tehát arra gondolunk, hogy a francia ősforrás és ezáltal Malory is egy létező országhoz kreált egy lovagot, aki mögött nem állt valós személy. Ez egyáltalán nem valószínűtlen, hiszen az Arthur-mondakörben számos fiktív, valós előzmények nélküli személy szerepel. Malory regényes gesztájába egy efféle kitalált szereplő teljesen beleillik, és minden valószínűség szerint ilyen regényes geszta lehetett a francia könyv is.

2) E francia munka szerzője, illetve Malory ténylegesen találkozott magyarokkal, és így általában róluk, vagy kifejezetten egy konkrét magyar személyről mintázta Urre alakját, úgy, hogy annak esetleg a nevét is átvette?

Mindez nem zárható ki, ám e kérdés megválaszolásához a francia és angol diplomatikai anyagot és narratív forrásokat (valamint a magyarországi okleveleket) kellene ebből a szempontból áttanulmányozni a 13. század utolsó negyedétől (vagy a nagyobb bizonyosság kedvéért a 12. század végétől) egészen 1471-ig, Malory haláláig, mivel egyben ez az ismeretlen francia munka legkésőbbi lehetséges keletkezési időpontja is. Ez a hatalmas kutatás természetesen nem lehet egy ember feladata, és nem is biztosan hozna eredményt ebben a vonatkozásban, hiszen ha konkrét személyről mintázta is a francia szerző, illetve Malory Urre alakját, annak neve nem feltétlenül szerepelhet e forrásokban. Emellett az sem

¹⁷ A kérdéskörre l. Kurcz Ágnes: *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. Bp. 1988.

¹⁸ Ezekre l. Kristó Gyula: *Magyarország története 895–1301*. Bp. 1988. 177., 182.

zárható ki, hogy a francia ősförás szerzője és annak alapján Malory egy magyar nevet torzítva írt le, saját nyelvük fonetikájának megfelelően, így az eredeti név átalakult, s talán felismerhetetlenné is vált.

A sok bizonytalanság és „talán” mögött azonban felsejlik annak lehetősége, hogy a fenti korszak adataiból képet kaphatnánk arról, hogy vettek-e részt magyarok a százéves háborúban, milyen minőségben, ki(k)nek az oldalán, hogyan kerülhettek oda, és így általában a francia–angol–magyar kapcsolatokról több ismeretre tennénk szert.

Végleges válaszokat, megoldást (ezen kutatások híján) adni nem tudunk, de bízunk abban, hogy kérdésfelvetéseink nem hibásak vagy céltalanok, akár a francia ősförás esetleges datálására, akár a magyar lovag alakja mögött meghúzódó, fentebb vázolt és eddig kevésbé kutatott kérdésekre gondolunk. De hogy bizonyossággal zárjuk töprengéseinket, az elvitathatatlan, hogy – legyen bár kitalált személy Urre vagy netán valós – örömmel jelenthetjük ki: ezen ismeretlen francia forrás és az azt felhasználó Malory révén Magyarország helyet kapott a középkor legnagyobb mondakörében.